The Question of Javakhk

(In Armenian)

By

Edic Baghdasarian

Armenian Research Center

ISBN: 978-1-990573-39-2

www.Edic-Baghdasarian.com

Էդիկ Բաղդասարյան

Ջավախքի հարցը

Հայկական Ուսումնասիրությունների Կենտրոն

Էդիկ Բաղդասարյան

Ջավախքի հարցը

Հայկական Ուսումնասիրությունների Կենտրոն
ISBN: 978-1-990573-39-2
www.Edic-Baghdasarian.com

Տորոնտո – 2024 - Կանադա

Բովանդակություն

Առաջաբան 5
Հայ Ժողովրդի կազմավորումը 11
Հայաստանը հնագույն աշխարհագրական աղբյուրներում 27
Հին Հայաստանի վարչական միավորները 48
Հին Հայաստանի նահանգներն ու գավառները 51
Հայաստանի Սահմանները 54
Մեծ Հայքի նահանգներն ու գավառները 64
Վրաց Բագրատունիների իշխանությունը 72
Այլ իշխանություններ 74
Բագրատունիների տերության կազմում 74
Ճիղբք (Ճողբաց իշխանություն) 74
Ծանարաց (Կախեթի) քորեպիսկոպոսություն 75
Կղարջքի կուրապաղատություն 78
Վիրք 82
Սամցխեի իշխանություններ 84
Լիպարիտ Բաղվաշի իշխանություն 86
Աբխազաց թագավորություն 87
Հայ-վրացական հարաբերությունները 91
Խորհրդային Հայաստանի տարածքային հիմնախնդիրները (1921թ.) .. 93
Հայաստանի տարածքային պահանջները 93
Հայկական տարածքների հարցը 1921թ. մարտի 16-ի Մոսկվայի եւ

հոկտեմբերի 13-ի Կարսի պայմանագրերում **96**

Լոռու եւ Ախալքալաքի խնդիրը..... **128**

Հավելվածներ **133**

Հավելված Ա **135**

Ձավախահայության դավանանքային Վիճակի ուսումնասիրություն. **135**

Հավելված Բ **148**

Աղյուսակներ Կաթոլիկական համայնքների մասին..... **148**

Վերջ **151**

Առաջաբան

Գուգարքը Մեծ Հայքի տասներեքերորդ նահանգն է։ Հույն պատմիչները հիշատակում են Գոգարենե անվանաձևով։ Արևելքից սահմանակից է եղել Ուտիք, հարավից՝ Այրարատ, արևմուտքից՝ Տայք նահանգներին, հյուսիսից՝ Վիրքին։ Գուգարքը մ.թ.ա. 8-րդ դարում մտել է Վանի, մ.թ.ա. 4-Շ-րդ դդ՝ Երվանդունիների հայկական պետության կազմի մեջ։ Արտաշեսյան և Արշակունի թագավորների ժամանակ Գուգարքը Մեծ Հայքի չորս սահմանապահ բդեշխություններից մեկն էր։ 387-ին, Բյուզանդիայի և Իրանի միջև Մեծ Հայքի բաժանմամբ Գուգարքը, բացառությամբ Տաշիր գավառի, միացվեց Վիրքին։ Գուգարքի կազմում էին Ջորոփոր, Կողբոփոր, Ծոբոփոր, Տաշիր, Թռեղք, Կանգարք, Արդահան, Վերին Ջավախք և Կղարջք գավառները։

Ջավախքը, հայկական և վրացական պատմական շրջան, գավառ, ներկայում երկու մարզերի տարածքներ ընդգրկող հայաբնակ երկրամաս է Վրաստանում։ Որպես առանձին երկրամաս՝ տարբեր ժամանակաշրջաններում հանդես է եկել նախ որպես հայկական թագավորությունների ու պետականությունների մաս, առանձին ժամանակաշրջաններում ընդգրկված է եղել Վրացական թագավորության՝ որը ուներ Հայ բագրատունիների ծագում և անառդարիորեն վրացական պետության կազմում։ Ներկայում երկրամասն ներառ-

ված է Վրաստանի կազմում և միավորում է վրացական երկու մարզերի՝ Սամցխե-Ջավախքն ամբողջությամբ և Քվեմո Քարթլիի մի մասը։

Ախալքալաքը, գտնվում է Վրաստանում, Սամցխե-Ջավախք մարզի կազմի մեջ մտնող համանուն շրջանի շրջկենտրոն, Ջավախք երկրամասի (պատմական Մեծ Հայքի Գուգարք նահանգի Վերին Ջավախք գավառի տարածք) կենտրոն։

Ըստ 2014 թվականի պաշտոնական տվյալների՝ քաղաքի բնակչության 8295 մարդ է, որից 93,8%-ը կազմում են հայերը։ Անվանումը բառացի թարգմանվում է որպես Նոր քաղաք (վրաց.՝ ախալ – նոր, հայերեն՝ քալաք – քաղաք)։

Ախալքալաքը հիշատակվում է 12-րդ դարի վերջերից ի թիվս Հյուսիսային Հայաստանի այլ գավառների՝ վրաց Թամար թագուհու կողմից հայ Զաքարյաններին՝ որպես ժառանգական կալվածք փոխանցելու կապակցությամբ։ 1637 թ. քաղաքը գրավում են օսմանյան թուրքերը, իսկ 1829 թվականին այն անցնում է Ռուսական կայսրության տիրապետության տակ։ 1830-ական թթ. Ախալքալաք քաղաք և գավառ են տեղափոխվում էրզրումից գաղթած հազարավոր հայեր, որոնք հիմնադրում են 50 գյուղ։

1918 թվականի մայիսին Հարավային Կովկասում կատարած թուրքական արշավանքի պատճառով քաղաքի և գավառի բնակչության ճնշող մեծամասնությունն արտագաղթում է Բակուրիանի անտառներ ու Ծալկայի շրջան։ Գաղթած 80 հազար հայերից 35-40 հազարը զոհվում է։

Հայաստանի և Վրաստանի խորհրդայնացումից հետո,

1921 թվականի նոյեմբերի 6-ին երկու խորհրդային հանրապետությունների միջև պայմանագիր է կնքվում, որի համաձայն Ախալքալաքն ու գավառը անցնում են Վրաստանին։

Հայկական հարցի էությունը թե՛ անցյալում, թե՛ ներկա ժամանակներում նույնն է եղել։ Դա հայ ժողովրդի համար քաղաքական և տարածքային պայմանների ստեղծումն է, որը նրան հնարավորություն կտա ազատ և անկախ ապրել իր հայրենիքում՝ Հայկական լեռնաշխարհում։ Հայկական հարցի լուծումը մեկն է՝ վերականգնել հայկական ամբողջական պետականությունը խելամիտ տարածքային տարածքում, որտեղ երաշխավորված կլինի հին հայկական քաղաքակրթության անվտանգ գոյությունը։

Այսինքն՝ Հայկական հարցը հայ ժողովրդի անվտանգության հարցն է, որը պահանջում է ապահովել երկու պայմանի անվտանգությունը. Նախ՝ հզոր Հայաստանի կայացում և երկրորդ՝ ստեղծելով ստեղծված պետականության անվտանգության և կենսունակության համար անհրաժեշտ տարածքային երաշխիք։ Փաստորեն, մի պայմանի գոյությունն առանց մյուսի անհնար է։ Ավելին, ոչ Հայաստանի կառավարությունը կարող է գոյատևել նախկին Խորհրդային և Սոցիալիստական և ներկայիս Հանրապետությունում 29800 քառ.կմ (խոցելի և անպաշտպան «ագրեսիայի մեծացման» սահմանների համար), ոչ էլ հայ ժողովուրդը կարող է գոյություն ունենալ ընդհանրապես Հայաստանի իշխանության բացակայության պայմաններում։

Հայ ազգի և նրա քաղաքակրթության գոյատևումը նախկինում և ներկա ժամանակներում վտանգված է եղել, քանի

որ տարածքային խնդիրը դեռևս լուծված չէ։ Խորհրդային տարիներից հետո Հայաստանը կրկին բախվեց նույն «լինել-չլինելու» իրավիճակին։ Միաժամանակ, Խորհրդային Միության փլուզման և Թուրքիայի ու նրա կրտսեր դաշնակցի ակնհայտ ծավալապաշտական (էքսպանսիոնիստական) նկրտումների հետ մեկտեղ՝ «Ադրբեջանն» իր վայրագ արարքներով հերթական անգամ վտանգեց Հայաստանի ֆիզիկական գոյությունը։ Անկախության վերջին 35 տարիների ընթացքում Հայաստանն ապացուցեց, որ կարողացել է գոյատևել 42000 քառ. բնական և որոշակի սահմանների՝ միայն նշված տարածքում ստուգումների առկայության պատճառով՝ չնայած Հայաստանի և Արցախի Հանրապետությունների ազատագրված հողերի ավելացմանը։ Սա Հայաստանի անվտանգությունն ապահովող նվազագույն հողակտորն է, առանց որի պետականությունը չի կարող ընդհանրապես գոյատևել։

Ընդգծեմ՝ սա այն նվազագույն հողակտորն է, որն ապահովում է Հայաստանի անվտանգությունը տարածաշրջանային և միջազգային տերությունների և նրանց քաղաքական, ռազմական, հոգեբանական և աշխարհաքաղաքական շահերի ու փոխազդեցությունների դեմ։ Միևնույն ժամանակ, չպետք է բացառել, որ Թուրքիայի և «Ադրբեջանի» ագրեսիվ քաղաքականության վտանգը և «Ադրբեջանի» կողմից հնարավոր պատերազմի վտանգի սանձազերծումը կստիպի հայերին ընդլայնել հայկական ռազմաքաղաքական պետականությունը օկուպացված տարածքներում՝ ընդհուպ մինչև այն պահը, երբ թշնամին կդադարի սպառնալ և հաշտվի այն

բանի հետ, որ հայը պետք է իր պետականությունը կառուցի իր հայրենիքում։

Այսպիսով, Հայկական Հարցը լուծելու և հայերի անվտանգությունը երաշխավորելու համար անհրաժեշտ է քննարկել և լուծել հետևյալ թեզը.

Ա.- Հայոց պատմական հայրենիքի տարածքային ամբողջականությունը.

- Հայաստանի Հանրապետություն
- Արցախի Հանրապետություն (լեռնային և դաշտային)
- Նախիջևան
- Ջավախք
-Արևմտյան Հայաստան (ըստ Սևրի պայմանագրի)

Բ.- Հայկական ազգային միասնական պետականության կայացում, որի առանցքը Հայաստանի Հանրապետությունն է։

Գ.- Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը և փոխհատուցման հարցը.

Դ.- Արևմտյան Հայաստանում և Անատոլիայում ապրող ծպտյալ (ծածուկ) հայերի մարդու իրավունքների ճանաչում.

Ե.- Սփիւռքահայութեան վերադարձը Հայրենիք.

Զ.- Հանրապետությունից դուրս հայկական տարածքների վրա գոյություն ունեցող հայության պատկանող մշակութային ժառանգության մնացորդները իրական տերերուն հանձնումը եւ նրանց պաշտպանությունը։

Մինչ այս, մենք հրատարակել ենք բազմաթիվ հոդվածներ և աշխատություններ նշված հայկական տարածքների մասին, սույն աշխատությունում փորձում ենք համառոտա-

կի ներկայացնել Հայկական Ջավախքը՝ որպես ապագա Հայկական անկախ պետության անկակտելի մաս։

Քանի որ հեղինակը միայն առաջնորդվել է գիտական անաչառությամբ ու միայն հիմնվել է վավերական փաստերի ու աղբյուրների վրա, այսու կանխավ սիրելի ընթերցողի ներողամտությունն է հայցում, եթե ներկայացված որոշ նյութեր չեն համընկնի նրա տեսակետներին կամ հավատալիքներին։

Հեղինակը շնորհակալությամբ կընդունի բոլոր ընթերցողների դիտողություններն ու ցանկությունները, որոնք հաշվի կառնվեն աշխատության հաջորդ հրատարակության ժամանակ։

Էդիկ Բաղդասարյան
(Էդ. Գերմանիկ)
Հոկտեմբերի 28, 2024թ.
Հայկական Ուսումասիրությունների կենտրոն
Տորոնտո,Կանադա